

OTTOMAN CONSULATE GENERAL IN BATAVIA: ESTABLISHMENT, CONSUL GENERAL ALİ GALİB BEY AND HIS REPORT¹

Diren ÇAKILCI

Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü, direncakilci@akdeniz.edu.tr

Received: 28.04.2017

Accepted: 09.08.2017

ABSTRACT

The political, religious and economic relations of the Ottoman State over the Indian Ocean have existed since long ago, even if limited. Especially during the Tanzimat period, the activities of the consulates and the appointed consul in these regions have increased the interest of the Ottoman State to the geography mentioned. The information gathered about the Muslims of South Asia in the frame of Sultan II Abdulhamid's Pan-Islamic policy contributed to the shaping of Caliphate politics. In this context, the activities of the consulates such as Bombay, Calcutta, Batavia also shaped to the religious, political and economic policies of the Ottoman State while the South Asian Muslims developed the loyalty and sympathy to the Caliph. In this sense, the report of presented to Sultan II Abdulhamid is of great importance. This report, prepared by Ali Galib Bey, who wandered the majority of the islands on the Indian Ocean through the post of Batavia consulate, was written after Ali Galib's appointment to Bombay. Ali Galib points out the importance of the relationship between Muslims and the Caliph. In this study, the establishment and activities of the Batavia and Bombay consulates will be mentioned, and then sought to illuminate on the socio-economic structure and commercial relations of the Indian Ocean islands through the perspective of Ottoman Consul Ali Galib Bey. As a result, this study will contribute to the researches of the commercial and political activities of Ottoman State on Indian Ocean.

Keywords: Ottoman State, Indian Ocean, Consulate, Ali Galib Bey, Pan-Islamism.

¹ Bu çalışma 6-8 Nisan 2017'de International Congress Of Eurasian Social Sciences'ta sözlü olarak sunulan "Osmanlı Şehbenderinin Gözüyle Hint Denizi'nde Felemenk Adaları" başlıklı bildirden üretilmiştir.

BATAVYA'DA OSMANLI BAŞ ŞEBBENDERLİĞİ: KURULUŞU, BAŞ ŞEBBENDER ALİ GALİB BEY VE LAYİHASI

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'nda bulunan bölgelerle siyasi, dini ve ekonomik ilişkileri sınırlı dahi olsa kadimden beri mevcuttur. Bilhassa Tanzimat Dönemi'nde bu bölgelerde açılan şebbenderlikler ve tayin edilen şebbenderlerin faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin söz konusu coğrafyaya ilgisini artırmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in Pan-İslamizm siyaseti çerçevesinde Güney Asya Müslümanları hakkında topladığı bilgiler, Halife merkezli siyasetinin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bu çerçevede Bombay, Kalküta, Batavya gibi şebbenderliklerin faaliyetleri Güney Asya Müslümanları'nın Halife'ye olan bağlılık ve sempatisini geliştirirken Osmanlı Devleti'nin din, siyaset ve ekonomi politikalarına da yön vermiştir. Bu anlamda Sultan II. Abdülhamid'e sunulan layiha büyük önem arz etmektedir. Batavya Başşebbenderliği vazifesi ile Hint Okyanusu'nda yer alan adaların çoğunu dolaşan Ali Galib Bey tarafından hazırlanan bu layiha, Ali Galib'in Bombay'a tayininden sonra kaleme alınmıştır. Bölgede yaptığı geziler ve Müslüman ahali ile kurduğu temaslara deyinen Ali Galib Bey, Müslümanlar ile Halife arasında kurulması ihtiyacı hissedilen ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. Çalışmada, Batavya ve Bombay Şebbenderliklerinin kuruluş ve faaliyetlerine temas edildikten sonra bahse konu layiha ışığında Osmanlı Başşebbenderi Ali Galib Bey'in bakışıyla Hint Okyanusu adalarının sosyo-ekonomik yapısı ve ticari ilişkilerine ışık tutulmaya çalışılacak, Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu sularındaki ticari ve siyasi faaliyetlerine dair çalışmalara katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hint Okyanusu, Şebbenderlik, Ali Galib Bey, Pan-İslamizm.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

Alongside European states such as Spain, Portugal and the United Kingdom, Netherland is one of the most important states that established dominance around the Indian Ocean. Unlike the British, who are more active on the mainland, the Dutch and their companies have established a hegemony on the Indian Ocean over the islands where the important underground, above ground treasures and commercial value of envy varieties of spices and agricultural products grow. Especially in the middle of the nineteenth century, many relations between the Muslims and the Caliph took place under the influence of the Dutch. Sultan Abdulhamid II aimed to establish direct and close relations with the Muslim people of the Dutch East Indies, as well as in other countries' colonies in the framework of the Pan-Islamist politics he put into practice. In this frame, he had taken care to open the consulates in many important port cities.

Method

In this study, a general explanation is made about the relations established by the Ottoman State in South Asia, especially the opening of the Ottoman Consulate General in Batavia and the appointments made there. Later, the biography of Ali Galib Bey, the first consul general of Batavia, is explained with details and new information was added to the literature in order to better understand the activities he performed in the region. The report, which contains detailed information about the Dutch colonies on the Indian Ocean and belonged to Ali Galib Bey, was divided into sections and evaluated with all the details, and the full transcription of the report was also included at the end of the text. The details of the report, which were determined by the discussions on which tariffs belong, are included in this study for the first time. The report covers the geographical, demographic and economic situation of the Dutch islands; information about the arrival of Islam to the region; historical information about Europeans' invasion of the region; details of the administrative mechanism established by the Netherland in the region; Ali Galib Bey's arrival in Java and his first activities as being examined under five headings.

Findings

The consulates of the Ottoman State were opened in Mumbai and Calcutta in 1848 and then opened in Singapore in 1864. The establishment of Ottoman consoles in Dutch colonies, which cover a large area on the Indian Ocean, is later than the British colonies. One of the most important reasons for this is that the Dutch Government did not give permission to open a consulate in any country in the colonies of the Indian Ocean until 1856. At the beginning of 1856, this prohibition was lifted and in 1857, with the treaty signed with the Ottoman State, the Ottoman State was allowed to open a consulate in the Dutch East Indies. For economic reasons, the opening of the consulate in these regions was postponed until 1883. With the influence of pan-Islamic politics, in 1883, an honorary consul was appointed to Batavia and the first attempt was made, but

because of the objections and obstacles of the Dutch Government, he could not start his honorary consul. It is seen that the real aim of the Netherland, which put forward various excuses, was to prevent the establishment of a close relationship between Muslims and the Caliph by not letting an Ottoman representment in the region. The Ottoman State, which insisted on this, appointed Ali Galib Bey to Batavia despite economic inconvenience and established a consulate general there. The opportunity to establish close contact with about 30 million Muslims and about 10 thousand Ottoman citizens living in the region was born. The consuls assigned there have presented to Sultan Abdulhamid II some reports describing the general situation of the region as well as the demands and complaints of the people of the region. The policies to be carried out have been made to depend on more realistic data.

Conclusion

In 1883, an Ottoman consul was opened in Batavia. Ali Galib Bey reached Batavia on June 12, 1883 and began to represent the Ottoman State as the consul general, by order of Sultan Abdulhamid II, who had the patronage of the Muslims in the region despite the financial impossibilities. This event, which is a historical turning point for approximately 30 million Muslims in Sumatra, Borneo, Celebes and the Moluccas (Spice) Islands, particularly Java, had a facilitating effect in spreading the influence of Sultan Abdulhamid II in South Asia and especially on the Indian Ocean, Ali Galib Bey and other consulates sent to the Yıldız Palace and the detailed information contained in the content of pan-Islamist politics has made a major contribution to shaping of it.

Thanks to Ali Galib Bey, who provided detailed information on the geographical, demographic, economic and administrative structure of the region with his written report at the beginning of 1884, we find the opportunity to read the love of the Muslims in the region and the love they had for the Ottoman Sultan and the Caliph. The first mention of the name of the Caliph Abdulhamid Khan in Friday khutba on June 15, 1883 in Batavia, followed by other mosques and especially in Kuta Raja, became a hope for the desperation of the Muslims of the region. The real owners of this geography, which was facilitated like a farm in order to reclaim the Netherland and its people, began to seek the salvation of helplessness in the Ottoman State as they had no other office to apply against the domination they faced. With the help of the other consulates opened after the Batavia, the contact between the Ottoman State and South Asian communities has increased and strengthened.

GİRİŞ

İspanya, Portekiz ve İngiltere gibi Avrupalı devletler yanında, Hindistan ve güneyinde bulunan okyanus çevresinde hakimiyet sahaları tesis etmiş önemli devletlerden biri de Hollanda'dır. Daha çok ana karada faaliyet yürüten İngilizlerin aksine Hollanda ve şirketleri, Hint Okyanusu'nda, önemli yeraltı, yer üstü zenginlikleri ile ticari değeri bulunan envai çeşit baharat ve tarım ürününün yetiştiği adalar üzerine bir hegemonya kurmuştur. İlk kez 16. yüzyılda bölgeye gelen Hollanda, İspanya ve Portekiz ile yaptıkları mücadeleler sonucunda Sumatra, Cava, Borneo, Celebes, Baharat Adaları ile Yeni Gine'nin Papua bölgesinde büyük bir sömürge düzeni kurdular (Göksoy, 1915: 204-207). Doğrudan Hollanda Hükümeti'ne bağlı olan bir şirket tarafından idare edilmeye başlanan bu bölge özellikle 19. yüzyılda "Dutch East Indies/Hollanda Doğu Hint Adaları" olarak adlandırılmıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar Hollanda hakimiyetinin sürdüğü bu sahanın coğrafik tanımı yapıldığında 95° - 141° doğu boylamında ve 6° kuzey - 11° güney enlemleri arasında yer aldığı ve bugünkü Endonezya, Malezya, Yeni Gine ülkelerini oluşturan adalar topluluğunu kapsadığı görülür (Handbook of the Netherlands East Indies, 1930: 3).

Osmanlı Devleti'nin söz konusu bölgeler ile irtibat tesisi 16. yüzyıla dayansa da özellikle 19. yüzyılın ortalarında Hint Adaları'ndaki hakimiyetini iyice yerleştiren ve bölgede sakin ahaliye baskılar uygulayan Hollandalıların etkisiyle buradaki Müslümanlar ve Halife arasında bir takım münasebetler cereyan etmiştir. 1873 yılında Açe Sultanlığı'nı tahakküm altına almaya çalışan Hollandalıların Sumatra Adası'nın kuzeybatısında yer alan bu bölgeye askeri hareket başlatması ile Açeliler, aynı zamanda İslam Halifesi olan Sultan Abdülaziz'e müracaatta bulunarak yardım talep etmişlerdi (Karpas, 2001: 55; Laffan, 2003: 123). Sömürge bölgelerindeki ahaliye doğrudan yardım ederek Avrupalı sömürgecilerin tepkisine maruz kalmaktan imtina eden Osmanlı Devleti bu süreçte arabuluculuk yaparak yardımlarda bulunabileceğini beyan ederken Avrupa devletlerini karşısına almak istemediğini belli etmişti. 1876 yılında yaşanan darbe ve akabinde tahta çıkan Sultan V. Murad'ın hal'i aynı yıl içerisinde Sultan II. Abdülhamid iktidarını da beraberinde getirmişti. Sultan Abdülhamid bilhassa 93 Harbi'nden sonra yaygın bir şekilde uygulamaya koyduğu Pan-İslamist siyaset çerçevesinde diğer ülke sömürgelerinde olduğu gibi Hollanda hakimiyetindeki Müslüman ahali ile de doğrudan ve yakın ilişkiler tesis etmeyi amaç edinmişti. Bu çerçevede gerek Sultan Abdülaziz döneminde hasar gören Halife-ümme't bağlarını tamir etmek gerekse Avrupalı devletlerin kurduğu yeni dünya düzeninde Halife unvanıyla rol alarak bir denge unsuru oluşturabilmek için birçok liman şehrinde şehbenderlikler açılmasına özen göstermişti (Karpas, 2001: 55).

Resim 1. Güney Asya'da Avrupa Sömürgeleri. (Kaynak:<http://www.transpacificproject.com>)

HİNT DENİZİ'NDE OSMANLI ŞEHBENDERHANELERİ

Hint Okyanusu sahilleri ve adalarında Osmanlı temsilciliklerinin açılması 19. yüzyıl ortalarına rastlar. İngiltere ile tesis edilen yakın ilişkiler bilhassa Hindistan'daki hakimiyet bölgelerinde şehbenderlikler kurulmasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı şehbenderlikleri içerisinde görece erken olarak yapılan ilk tayinlerin Bombay ve Kalküta gibi önemli Hindistan şehirlerinde olması hem bu ilişkinin bir sonucu hem de Osmanlı Devleti'nin Hint coğrafyasına verdiği önemi izah eder (Özcan, 2012: 64). 1848 yılında tayin edilen fahri şehbenderler ile Bombay ve Kalküta'da birer Osmanlı temsilcisinin ikamesi bölgede bulunan Müslüman ahali ile Halife arasında da doğrudan irtibat imkanını mümkün kılmış, Osmanlı Devleti bandıralı ticaret gemileri de Hint sularında daha kolay hareket eder olmuştu (Çakılcı, 2015: 84-86). 1864-1865 arasında yine İngiliz hakimiyet sahası dahilindeki Singapur'da da bir fahri şehbender bulundurulmaya başlanması ise Hint Adaları'ndaki ilk Osmanlı temsilciliği olmuştur (Freitag, 2003: 210; Fauzi-vd., 2011: 18; Seben, 2014: 6-7). Uzakdoğu'da bulunan bölgelerde ise 20. yüzyılın başlarına kadar şehbenderlikler kurulmazken, Filipinler'in merkezi Manila'da ihdas edilen Osmanlı şehbenderliği buna örnek gösterilebilir (Kara, 2013: 335). Eylül 1870'de Dersaadet'ten muvazzaf baş şehbender olarak Bombay'a gönderilen Hüseyin Hasib Efendi ile fahri şehbenderlikler, yavaş yavaş belirli bir merkezde

bulunan şehbenderhanede ikamet eden ve fahri şehbenderlere kıyasla daha etkin faaliyetler yürüten daimi konsolosluklara dönüşmüştü (Çakılcı, 2015: 87).

Hint Okyanusu'nda geniş bir sahada bulunan Hollanda sömürgelerinde Osmanlı şehbenderlikleri kurulması İngiliz sömürgelerine göre daha geç tarihlidir. Bunun en önemli sebeplerinin başında Hollanda Hükümeti'nin 1856 yılına kadar Hint Okyanusu'ndaki sömürgelerinde hiçbir devlete konsolosluk açma izni vermemesi gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin Lahey Sefiri Kostaki Karacabey'in Bab-ı Ali'ye aktardığı bilgilere göre Hollanda, 1856 yılı Ocak ayı itibarıyla bu yasağı kaldırmış ve birçok devletle Hint Okyanusu ve Amerika kıtasında istimlak ettiği bölgelerde konsolosluk açabilmeleri için antlaşmalar imzalamıştır. Lahey Sefiri'nin önerisi ile benzer antlaşmalara uygun olarak Osmanlı Devleti de Hollanda ile bir antlaşma hazırlığı yapmış ve Meclis-i Mahsus'da görüşülen on beş maddelik antlaşma metni uygun görülerek 1857 yılında Lahey'de imzalanmıştır (BOA., İ.HR., 133/6818; BOA., İ.MMS. 9/368; BOA., A.DVN.NMH., 8/20).

Batavya Osmanlı Baş Şehbenderhanesi'nin Kuruluşu

1857 yılında imzalanan antlaşmanın birinci maddesinde yer alan "*Felemenk Devleti'nin bilcümle milletler sefayinine açık olub Hind ve Amerika taraflarında mutasarrıf olduğu bilcümle mahaller liman ve iskelelerinde Devlet-i Aliyye'nin baş şehbender ve şehbender ve şehbender vekilleriyle şehbender memurları kabul olunacaktır.*" (BOA., A.DVN.NMH., 40/13; BOA.A.DVN.NMH. 40/13-1) şeklindeki ifadeyle Hint Okyanusu'nda bulunan adaların birçoğunda şehbenderlik açma hakkı kazanan Osmanlı Devleti, ticaret ağının bu bölgelere henüz ulaşmamış olması nedeniyle ekonomik menfaat elde edilemeyeceğinden uzun yıllar şehbenderlik açmak gibi bir girişimde bulunmamıştır. Ancak Sultan Abdülhamid'in takip ettiği Pan-İslamist siyasetin etkisiyle, bu dönemde yine Lahey Sefiri'nin ısrarı ve teşvikiyle ilk şehbenderlik tayininin Batavya'ya yapılması gündeme gelmiştir. Özellikle Hollanda müstemlekesi olan Hint Adaları'nda sakin müslümanların çokluğu ve yine buralarda gerek yerleşik olan gerekse ticari münasebetler tesis eden Osmanlı tebaasının 10.000 kişiye ulaşan nüfusu bir şehbender tayinini gerekli kılmıştı (BOA., İ.HR., 289/18146).

1883 yılında Hollanda Hint Adaları müstemlekesinin merkezi Batavya'ya (bugünkü Cakarta) Osmanlı Devleti'ni ve bilhassa Halife'yi temsilen bir fahri şehbender tayin edilmişti. Merkezden muvazzaf bir şehbender tayin ederek birçok masrafa sebep olmaktansa, ilk etapta Osmanlı tebaasından olup bölgede ticaret yapan tanınmış bir ismin fahri şehbender olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu şekilde 1882 yılı başlarında Bağdatlı Seyyid Hazarzade Seyyid Aziz Efendi Batavya fahri baş şehbenderi olmuştur (BOA., İ.HR., 285/17778; Yurdakul, 2005: 35). Tahsisat ve maaş gibi masraflara ihtiyaç olmadan, fahri olarak, bölgeyi tanıyan ve bilfiil ticaret yapan Aziz Efendi'nin tayin edilmesinde seyyid olmasının da katkısı olmuş olmalıdır. Zira daha çok ticari ve diplomatik meselelerle alakadar olan şehbenderlerden farklı olarak milyonlarca Müslümanın yaşadığı bu coğrafyada Halife'yi temsil edecek zatın Hz. Muhammed'in soyundan bir kimse olması daha makbul olacaktır. Fakat, hem Osmanlı maliyesine (muvazzaf şehbender tayini halinde bütçeden 90.000 gurus maaş ve tahsisat ayrılması gerekecekti ve 1883 yılı bütçesinde bunun karşılığı yoktu), hem Panislamist siyasete uygun olan, aynı zamanda

da Müslüman ahalinin gönlüne hitap edebilecek olan bu atama Hollanda Hükümeti'nin engeline takılmıştı. Zira tahakküm altına aldığı ahalinin dini duygularını harekete geçirerek sömürge topraklarında Halifenin etkisini artıracak bir Osmanlı şebkenderinin Batavya'da bulunması, çoğu zaman silah zoruyla tesis edilen Hollanda otoritesini zayıflatma riski taşımaktaydı. Hollanda Hükümeti bu çekincelerini açıkça ifade edemeyeceğinden şebkender tayinine engel olmak maksadıyla Aziz Efendi'ye verilen görev beratının içeriğini bahane ederek yapılan atamayı tanımadı (BOA., İ.HR., 289/18146).

Hollanda ve Osmanlı Devleti hariciye nezaretleri arasında kısa süreli bir dizi diplomatik irtibatı gerekli kılan bu hadise karşısında şaşkınlığı arşiv evrakından tespit edilebilen Osmanlı hariciye bürokratlarına göre; Aziz Efendi'ye verilen beratın içeriği tüm şebkenderlere verilenlerle aynı ve devletlerarası prosedüre de uygundu. İşte bu noktada Hollanda'nın asıl gayesinin anlaşılması, itirazın verilen berata mı yoksa tayin edilen zatın şahsiyetine mi olduğu sorusunu gündeme getirmişti. Lahey Sefareti'nin istişaresi üzerine itirazın Aziz Efendi'nin şahsına olduğu anlaşılmıştı. Umur-ı Şebkenderi Kalemi Müdürü Yusuf Rıza Bey'in konu hakkındaki mütalaasına göre, gerek Müslüman ahalinin yoğunluğu gerekse 10.000 civarındaki Osmanlı tebaasının mevcudiyeti nedeniyle Batavya şebkenderliğinin boş bırakılması, bölge Müslümanlarının başsız bırakılması anlamına gelecekti. Bu nedenle bir an önce muvazzaf bir şebkenderin Batavya'ya tayin edilerek Hollanda'nın itirazlarına da mahal vermemek en doğru siyaset olacaktı (BOA., İ.HR., 289/18146).

Yusuf Rıza Bey'in mütalaası ve Hariciye Nazırı Arifi Paşa'nın desteği ile Nisan 1883 tarihinde merkezden bir baş şebkenderin Batavya'ya tayini kabul edildi. Bunun için Hariciye Nezareti Tercüme Odası halifelerinden Ali Galib Bey uygun görüldü (BOA., İ.HR., 289/18146; Eraslan, 1992: 349). Ali Galib Bey'in 3.000 gurusu maaş ve 6.000 gurusu tahsisat verilerek (BOA., HR.İD., 617/1) tayin edilmesiyle, Batavya'da merkezden tahsisatlı bir şebkenderhane kurulmuş oldu. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin Lahey Sefareti haricindeki Hollanda temsilcilikleri de Amsterdam ve Rotterdam baş şebkenderliklerinden sonra üçe yükseldi (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi I, 2003: 229). İlerleyen yıllarda giderek azalsa da Batavya Baş Şebkenderliği tahsisatı Osmanlı şebkenderlikleri arasında Bombay'dan sonra ikinciliğini korudu. Örneğin 1885 yılında şebkender maaşı ile tahsisat toplamı yıllık 114.000 gurusu olan Bombay'ın ardından 108.000 gurusu Batavya Baş Şebkenderliği geliyordu. Buna karşın birçok baş şebkenderliğin maaş ve tahsisat toplamları yarı yarıya daha azdı (Salname-i Nezaret-i Hariciye I, 2003: 472). 1889'da ise yine ikinciliğini koruyan Batavya Baş Şebkenderliği'nin yıllık 36.000 gurusu maaş ve 54.000 gurusu tahsisatı bulunmaktaydı (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi II, 2003: 400). Bu miktarların diğer şebkenderliklerden farklı olmasının başlıca sebebi, şebkenderler nizamnamesine göre Avrupa'dakilere kıyasla Asya kıtasındaki şebkenderliklere maaşlarının iki katı tahsisat verilmesinin uygun görülmesiydi. Hatta Batavya'nın Asya kıtasına olan uzaklığı da düşünüldüğünde Hariciye bürokratlarına göre beşinci kıta dahilinde düşünülmesi ve tahsisatının daha da artırılması icap etmekteydi (BOA., İ.HR., 303/19233). Tabi bu artışta yeniden tesis edilecek Halife-ümmet bağlarının daha da güçlendirilmesi için ihtiyaç duyulacak maddi imkanların yaratılması da düşünülmüş olmalıdır.

12 Haziran 1883 günü Batavya'ya ulaşan Ali Galib Bey (BOA., Y.A.HUS., 174/28), şehbenderhane için de bir oda kiralamıştı. Çok geçmeden Ekim 1883 tarihinde ise kiralanın hanenin şehir merkezine uzaklığı nedeniyle Batavya merkezinde kirası 120 filorin olan farklı bir binaya taşındığı ve Osmanlı Bayrağı'nın bu tarihten itibaren merkezdeki bu bina önünde dalgalanmaya başladığı anlaşılmaktadır (BOA., İ.HR., 291/18283). Batavya merkezinde yerini alan şehbenderhaneden sonra baş şehbender Ali Galib Bey'in de şehirdeki diğer konsoloslarla aynı seviyede itibar görmesi için gayret sarfedilmişti. Bu nedenle Batavya'da bulunan tüm konsolosların devletleri tarafından nişan ile taltif edildiğinin öğrenilmesi akabinde Ali Galib Bey'e de üçüncü dereceden Mecidi nişanı verilmiş ve rütbesi artırılmıştı (BOA., İ.HR., 291/18300). Böylece Batavya'da etkin bir şehbenderhane hizmete girmişti.

Batavya'da Görev Yapan Osmanlı Şehbenderleri

Ali Galib Bey'in yaklaşık üç yıl süren Batavya Baş Şehbenderliği'nden sonra 8 Nisan 1886'da eski Sırbistan Komiseri İsmail Efendi buraya tayin edilmiş ve Ali Galib Bey'de Bombay'a nakledilmişti (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi II, 2003: 101). Ancak izinli olarak İstanbul'a dönen Ali Galib Bey'in oradayken Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiyye-i Muhtelita Kalemi müdürlüğüne terfi edilmesi (BOA., ŞD., 2512/26) ile 26 Ağustos 1886'da İsmail Bey boş kalan Bombay baş şehbenderliğine aktarılmış (BOA., HR.SFR.3, 324/105), buna mukabil Tahran Sefareti Baş Katibi Ahmed Rıfki Efendi Batavya Baş Şehbenderi olmuştu (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi II, 2003: 104). Ali Galib Bey'in Bombay'da bilfiil görev yapıp yapmadığına dair belirsizliği (Çakılcı, 2015: 88) ortadan kaldıran bu tespit, Bombay'a resmen tayin edilerek bu hususta Londra ve Hindistan Hükümeti'ne bilgi verilmiş olmasına rağmen (BOA., HR.SFR.3, 324/7; BOA., HR.SFR.3, 324/17), Ali Galib Bey'in İstanbul'a dönerek başka bir makama tayin edildiğini ortaya koymaktadır.

Toplam 5 yıl boyunca baş şehbenderlik görevini sürdüren Ahmed Rıfki Efendi, 1891 yılında diğer bir şehbenderle görev becaşısını bizzat talep etmiş ve Ağustos 1891'de Barselona'ya tayin edilmişti. Boşalan Batavya Baş Şehbenderliği'ne ise dirayet ve liyakati sebebiyle, Sultan II. Abdülhamid tarafından herhangi bir şehbenderliğe tayini öngörülen Veli Bey gönderilmişti (BOA., İ.HR., 322/20830). Bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Hollanda ve İngiltere'nin büyük muhalefetine maruz kalan önemli bir isim de şüphesiz Mehmed Kamil Bey'dir. 1897'de Batavya'ya tayin edilen Kamil Bey Müslümanlara yapılan baskıları bilhassa Osmanlı kamuoyunun bilgisine sunmuş, Açe ve Endonezya liderleri ile kurduğu yakın ilişkiler ve dayanışma sebebiyle Hollanda Hükümeti tarafından sınırışı edilmiştir (Seben, 2014: 10). Bu suretle görevinden ayrılan Kamil Bey'in yerine Emin Beyefendi tayin edilmiştir. Kamil Bey'in görevden ayrılış tarihi kesin olmayıp, "Batavya Baş Şehbenderi" olarak tanımlanan Emin Beyefendi'nin 1900 yılında farklı bir makama tayin edildiğine dair Hariciye salnamesindeki kayıt bu tarihte söz konusu makamda Emin Beyefendi'nin olduğunu ortaya koymaktadır (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi III, 2003: 353). Bu durum kısa sürelerde Batavya Baş Şehbenderliği makamının el değiştirdiğine işaret etmektedir. İlerleyen birkaç yıl zarfında Batavya Baş Şehbenderliği'nde bulunan isimler tam olarak tespit edilemese de Hariciye Nezareti Salnamesi 1902-1911 yılları arasında görevde bulunan şehbender isimlerini günümüze ulaştırmıştır. Buna göre Batavya Baş Şehbenderliği makamında 1902-

1903 yıllarında Sadık Belîğ Efendi, 1904-1908 yılları arasında Hacı Rasim Bey, 1909 yılında Raşid Bey, 1910'da Refet Bey ve 1911'de yine Raşid Bey bulunmuştur (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi IV, 2003: 81, 239, 288, 334, 380, 486, 472, 504, 524, 544).

Bilhassa Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında etkin olarak faaliyetlerini sürdüren Batavya Baş Şehbenderliği, sair Müslüman ülkelerde bulunan Osmanlı şehbenderlikleri gibi (Özcan, 1997: 54), söz konusu bölge ile ilgili ekonomik, askeri, etnik ve dini birçok alanda detaylı bilgiler ile bölge Müslümanlarının taleplerinin Yıldız Sarayı'na ulaşmasına vesile olmuştu (Göksoy, 2011:91). Sadece Sultanın değil, muhteviyatına göre zaman zaman Bab-ı Ali ve Bahriye, Adliye veya Maliye Nezaretlerine de havale edilen bu raporlar Osmanlı Devleti'nin Güney Asya coğrafyasına dair tesis edeceği politikalarda rehber görevi görmüştür (BOA., İ.HR., 295/18613; BEO., 780/58488; BOA., BEO., 780/58489). Bu anlamda önemi bir kez daha ortaya konan Batavya şehbenderlerinin ilki olan Ali Galib Bey'in 1886 tarihini taşıyan raporu aşağıda değerlendirilecektir.

Açıklandığı üzere 1911 yılına kadar bilfiil Batavya'da görev yapan Osmanlı şehbenderlerinin tespiti mümkünken ilerleyen yıllarda Batavya Baş Şehbenderliği'nin faaliyetlerinin devamına ilişkin bilgiler kesin değildir. Bölgedeki diğer Osmanlı şehbenderlikleri gibi Batavya Baş Şehbenderliği'nin de I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile zorlu bir dönemden geçmiş olması muhtemeldir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin 1922 yılına kadar bölge ile ilişkilerini devam ettirdiği bilinmektedir (Fauzi-v.d., 2011: 18). Hollanda egemenliğinden ayrılarak 1945 yılında bağımsızlığını ilan eden Endonezya Hükümeti 1949 yılı sonunda Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmış, 1950 yılında Endonezya Cumhuriyeti'nin Hollanda tarafından da kabul edilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti eski adı Batavya olan bugünkü Cakarta'da 1957 yılında bir büyükelçilik açmış (<http://cakarta.be.mfa.gov.tr>, 2017) ve 1922 yılında kopan iki ülke arasındaki bağlar yeniden tesis edilmiştir.

ALİ GALİB BEY VE LAYİHASI

Ali Galib Bey Kimdir?

Osmanlı Devleti'nin Batavya'daki ilk temsilcisi olan Ali Galib Bey genç yaşta dahil olduğu Tercüme Odası'ndaki hizmetleri ile diplomasi alanında önemli tecrübeler edinmiş bir devlet adamıydı (Tercüme Odası mensupları ve faaliyetleri hakkında bkz. Balcı, 2013: 291-318.). Arşiv evrakı arasında yer alan sicil kaydı (BOA.DH.SAİDd. 1/990) ve Hariciye salnamesine eklenen kısa biyografisinden (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi II, 2003: 318) edinilen bilgilere göre uzun yıllar devletin çeşitli makamlarında görev yapmış, liyakat ve ehliyet sahibi bir kimseydi. Bilhassa Batavya'daki görevi sırasında izlediği siyasetle kendini Pan-İslamizme adanmış bir Osmanlı diplomati olarak tanıtmıştır (Karpas, 2001: 236).

1851 yılında İstanbul'da doğan Ali Galib Bey'in babası 5. Ordu Muhasebecisi Hacı Ahmed Efendi'ydi. Sıbyan Mektebi'nden sonra Sultan Bayezid Mektebi'ne devam eden Galib Bey, mesleki eğitim için Mahrec-i Aklam'a devam etmiş ve yabancı dil eğitimi için de Lisan Mektebi'ne girerek Fransızca öğrenmişti. Padişaha sunduğu

raporun ayrıntılı ve akıcı olmasının, Mekteb-i Sultani ve Mülkiye'de aldığı eğitimin bir sonucu olduğu arşiv belgelerinde (BOA., İ.HR., 295/18613) konu edilen Galib Bey'in bu okullarda da bazı dersleri takip ettiği anlaşılmaktadır. On dokuz yaşında Tercüme Odası'nda memur olmuş, Batavya görevinden önce 1876'da Adakale'ye gönderilmişti. Nisan 1883'de Batavya Baş Şehbenderi olarak Cava Adası'na gitmiş, burada üç yıl süren görevinin ardından Nisan 1886'da Bombay Baş Şehbenderliği'ne tayin edilse de görev yerine gitmeden izinli olarak geldiği İstanbul'da (Temmuz 1886) Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiyye-i Muhtelita Müdürlüğü'ne terfi ettirilmişti. Bu makamda bulunması nedeniyle Hariciye Nezareti bünyesindeki birçok komisyonda aza olarak görev almıştı (Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi II, 2003: 173-174). Haziran 1889'da Girit Meselesi'nden ötürü adaya gönderilmiş, bir ay sonra idari sistemi yeniden tesis edilen Girit'te Vali Müşaviri Muavinliği'ne getirilmişti. Daha sonra ise burada Vali Müşavirliği yapmıştı. Dış temsilciliklerdeki başarılı hizmetleri nedeniyle birçok ülkede Osmanlı Devleti'ni temsil etme yetkisi verilen Galib Bey, Mart 1891'de Atina Sefiri, Aralık 1892'de Tahran Sefiri, Ocak 1895'de Viyana ve Aralık 1895'de de Berlin Sefiri olarak görevlendirilmişti (BOA.DH.SAİDd. 1/990; Kunalp, 1999: 62).

Resim 2. Ali Galib Bey. (Kaynak: Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi)

The New York Times'in 11 Kasım 1897 tarihli haberine göre dokuz ay maaş alamadığı için alacaklılar tarafından rahatsız edilmeye başlanan Ali Galib Bey Berlin'den ayrılmış ve bu nedenle Sultan II. Abdülhamid tarafından görevinden alınmıştı (Turkish Ambassador Out, *The New York Times*, 11.11.1897). Sicil kaydına 7 Kasım 1897'de azledilerek mazuliyet maaşı tahsis edildiği kaydedilen Ali Galib Bey'in bu nedenle Padişah nazarında itibar kaybettiği ve gözden düştüğü anlaşılmaktadır. Uzun bir süre herhangi bir makamda görevlendirilmeyen Ali Galib Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan kabinede Posta ve Telgraf Nazırı (9 Ağustos 1908) olarak görev yapmıştı. Nazırlık görevinden kendi istifası ile ayrılan ve istifa dilekçesinin sonuna herhangi bir sefaret veya ayan meclisi üyeliğine tayinini talep eden Galib Bey (Tural, 1999: 211), 16 Aralık 1908'de Ayan Meclisi azalığına getirilmiş ve kısa süre sonra Şubat 1909'da Aydın Vilayeti'ne gönderilerek burada kısa süre valilik yapmıştı. Ali Galib Bey 1919 yılında vefat etmiştir (BOA.DH.SAİDd. 1/990).

Hint Denizi'nde Felemenk Adaları Hakkındaki Layiha Hangi Tarihe Aittir?

Ali Galib Bey tarafından kaleme alınan "*Felemenk Devleti Müstemlekâtından Cezâyir-i Hindiyeye Hakkındadır*" (Bkz. Ek 1) isimli layiha Hollanda hakimiyet sahası olan ve Hint Okyanusu'nda bulunan adalar topluluğu hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu layiha bazı araştırmalarda konu edilse de, daha çok Cuma hutbelerinde Halife'nin isminin ilk kez zikredilmesi meselesi ön plana çıkartılmış ve sair birçok konuya önem atfedilmemiştir (Deringil, 1991: 351; Özcan, 1997: 54; Deringil, 2000: 91; Oğuz, 2007: 328; Özcan, 2008: 71). Bu nedenle layihanın tam transkripsiyonun verilerek değerlendirilmesinin yapılması gerekli görülmüştür.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen bu belge 21 Ramazan 1303/23 Haziran 1886 tarihini taşımakta olup "Bombay Ser-Şehbenderi Ali Galib" şeklinde mühürlenmişti (BOA., Y.EE., 8/6). Layiha Ali Galib Bey'in Batavya Baş Şehbenderliği sırasında edindiği bilgi ve tecrübelerle dayansa da, hazırlandığı tarihin bahse konu 1886 yılı olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü Zilkaade 1301/Eylül 1884 tarihli farklı bir arşiv vesikasında da Galib Bey'in söz konusu adaların coğrafik, ekonomik, sınaî, ziraî ve askeri durumunu içeren geniş ve gayet açıklayıcı bir layihayı İstanbul'a gönderdiği kayıtlıdır. O halde 1884 tarihli benzer bir layiha daha mevcuttur. Nitekim bu layiha Sultan II. Abdülhamid tarafından da çok beğenilmiş ve Galib Bey'in rütbesinin terfisi ile söz konusu layiha ve ekinde yer aldığı belirtilen haritaların Bab-ı Ali bünyesinde saklanması emredilmişti (BOA., İ.HR., 295/18613). Eylül 1884 tarihli vesikada tarif edilen layihanın özellikleri, metni elimizde olan "*Felemenk Devleti Müstemlekâtından Cezâyir-i Hindiyeye Hakkındadır*" başlıklı layiha ile benzeşmektedir. Bunun yanında 1886 yılında hazırlanan bir metnin sadece Galib Bey'in Batavya'da göreve başladığı ilk döneme (1883) ilişkin olaylara dair bilgiler içererek 1886 yılına kadar gelişen sair bir konuya yer vermemesi, ayrıca 1873'te başladığı bilinen Açe Seferi'nden bahsedilirken "on yıl önce" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. O halde Haziran 1886 tarihli nüsha ya daha önce Batavya'dan gönderilen 1884 tarihli metnin aynı ya da söz konusu metnin geliştirilmesi ile hazırlanmış yeni bir örneği olmalıdır.

Nisan 1886'da Bombay'a tayin edildiği halde izinli olarak İstanbul'a geldiği ve buradayken Ağustos 1886'da Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtelita müdürlüğüne tayin edildiği yukarıda verilen biyografisinden

anlaşılan Galib Bey, elimizde bulunan metni İstanbul'da iken yeniden kaleme almış ve Sultan'a bizzat takdim etmek istemiş olmalıdır. Çünkü, üç yıllık görevi boyunca Batavya'dan birçok bilgiyi merkeze gönderme fırsatı bulan şehbenderin İstanbul'a döndükten sonra hem de Bombay baş şehbenderi ünvanıyla Batavya ve havalisi hakkında bir layihayı hazırlamaya koyulması manidar olacaktır. Bu nokta da arşivde tespit edilen, Yıldız Saray-ı Hümayunu antetli ve beyaz üzerine yazıldığı açık olan bir irade konuya ışık tutmaktadır (BOA., İ.DH., 993/78405). Elimizde bulunan layiha ile aynı tarihi (21 Ramazan 1303/23 Haziran 1886) taşıyan bu iradenin Ali Galib Bey'in sahip olduğu mecidî nişanının derecesinin yükseltilmesine ilişkin olması ve beyaz üzerine yani herhangi bir sadaret telhisi veya teklifi olmaksızın doğrudan Padişahın emriyle hazırlanması , Galib Bey'in huzura kabul edildiği ve bu esnada sunduğu layiha üzerine terfi aldığını ortaya koymaktadır. Yaklaşık bir buçuk ay sonra merkezde müdür olarak tayin edilmesi ve Bombay'a dönmemesi, Ali Galib Bey'in bu görüşme ile İstanbul'da bir makama tayin edilme gayesi taşıdığını da düşündürmektedir

Eylül 1884'te Batavya'da kaleme alınan metnin yeniden veya geliştirilerek yazılmış örneği olması muhtemel olan elimizdeki layiha Galib Bey'in Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edilmek ve takdirini kazanmak için hazırladığı, 23 Haziran 1886'da da bizzat takdim ettiği bir layihadır. Zira Ertuğrul Fırkateyni kazasında kurtulan mürettebatı İstanbul'a getiren Japonya gemisinin başkente gelişi vesilesiyle 1891 yılında Ali Galib Bey tarafından hazırlanıp Sultan II. Abdülhamid'e sunulan farklı bir layihada Batavya ve havalisine dair benzer bilgiler verilerek Güney Asya ve Uzakdoğu'da izlenecek siyasete ilişkin tavsiyeler sunulurken yine aynı layihaya atıf yapılmıştır (BOA., Y.PRK.HR., 14/15). Bu durum 1884 tarihli layihanın daha sonraki yıllarda da Ali Galib Bey tarafından kullanılmaya devam edildiğine örnek teşkil etmektedir.

Layihanın İçeriği

Ali Galib Bey tarafından bizzat kaleme alınmış olup toplam yedi sayfa olan layiha içerdiği konuların tasnif edilerek değerlendirmeye tabi tutulması ile daha anlaşılır olacaktır. Buna göre metin beş bölümde incelenebilir.

Adaların Coğrafik, Demografik ve Ekonomik Durumu

Hollanda'nın Hint Okyanusu'nda istimlak ettiği adaların genel sınırlarını tarif ederek açıklamalarına başlayan Ali Galib Bey, o tarihte (1883-84) yeryüzünün beşinci kıtası olarak kabul edilen "*cezâyir-i bahr-i muhit*"in Malezya kısmında bulunan Cava, Sumatra, Borneo, Celebes, Mülûk (Baharat) Adaları ve Yeni Gine'nin Papua kısmının Hollanda hakimiyetinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu hakimiyet sahasının 95° -135°doğu boylamları arası ile 8° kuzey-12° güney enlemleri arasında bulunduğunu ve toplam 114.196.000 metre karelik bir alan olduğunu da eklemiştir. Genel bilgidен sonra bahse konu adaların durumunu tek tek değerlendiren Galib Bey adaların demografik ve ekonomik durumları ile ada ahaliilerinin kökenleri ve dini inançlarına ilişkin detaylar vermiştir. Ali Galib'e göre:

Sumatra Adası'nın 6.000.000 nüfusu vardır. Bu nüfus dahilinde pek çok etnik unsur mevcuttur ki bunların en kalabalığı Malayo/Mala grubudur. İslam dininin şafiî mezhebine mensup olan Malayoların kökeninin Moğollara

dayandığına inanılmaktadır. İngiliz sömürgesi olan Malaka Adası, Siyam Krallığı, Çin İmparatorluğu, Madagaskar ve Ümit Burnu bölgelerinde de bulunan Malayolar'ın geniş bir sahada yerleşik olması kendilerine has Malayo dilinin de bu coğrafyanın en yaygın ve özellikle ticari dili haline dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Bilim adamlarına göre kökeni Sanskritçe'ye dayanan bu dili yerliler Arap harfleri ile Avrupalılar ise Latin harfleri ile yazmaktadırlar. Malayolar'dan sonra Sumatra'nın ikinci büyük halkı Açelilerdir. Eski tarihlerde büyük bir sultanlık olup civardaki adaları hakimiyetinde bulduran Açeliler, Avrupalıların bölgeye gelmesiyle hakimiyet alanlarını kaybetmişler ve sadece Sumatra'nın kuzeybatı kesimine, küçük bir bölgeye sıkışmışlardır. Son on beş yıldır Hollanda'ya karşı silahlı direnişte bulunan Açelilerin yaklaşık 1.000.000 nüfusa sahip oldukları tahmin edilmekle birlikte İslam dinine mensup cesur bir halk olarak tanınlanmışlardır. Açeliler yanında Sumatra'daki diğer bir etnik grup ise Batak kabilesidir. Kendilerine has dil ve dine sahip olan vahşi bir ahalisi vardır. Adanın yerli halklarının yanında 30.000 Çinli, 10.000 Avrupalı ve 4-5.000 civarında Arap ve Hintli nüfus da adanın yabancılarını meydana getirmektedir. Sumatra Adası geniş ormanları ile meşhurdur ve bayındırlık faaliyetlerinde kullanılabilir ağaç türleri ile tropik meyve ağaçlarını barındırmaktadır. Bunun yanında en önemli ürünleri pirinç, karabiber, kahve ve tütündür. Açe bölgesinde mevcut olan altın madenleri ise adanın en önemli yer altı kaynağıdır.

Resim 3. Hollanda Doğu Hint Adaları Haritası. (Kaynak: *Pocket Guide to Netherlands: East Indies*, 40-41.)

Cava Adası Hollanda müstemlekelerinin en önemli adası olup batısında bulunan Batavya şehri Hollanda'nın bölgedeki merkezidir. Bu durum adanın Hollandalılar tarafından imar faaliyetleri uygulanan en mamur bölgeye olmasına vesile olmuştur. Adanın en büyük etnik grubu Sumatra'daki gibi Malayolar'dır. Malayolar daha çok

Cava'nın sahil bölgelerinde sakindir. Diğer önemli bir grup ise Javana (Cavi) ahalisi olup daha çok Cava'nın doğusunda yaşamaktadırlar. Kendilerini Çin kökenli olarak tanımlayan Javanaların aslında Maloyalarla aynı kökene sahip olduğu Avrupalı bilim adamlarınca iddia edilmektedir. Üçüncü sırada ise Sundana (Sunda) olarak adlandırılan etnik grup bulunmaktadır ve adanın batısında sakindirler. Cava Adası'nda kadimden beri bulunan saltanat ailelerine mensup olup yaklaşık 100.000er ahaliyi yöneten iki sultan ve iki emir bu tarihlerde iktidarda olsalar da yanlarında bulunan Hollandalı memurların nüfuzu altında hakimiyet sürmektedirler. Cava Adası'na bağlı olan yakındaki Madura Adası'nın nüfusu da eklendiğinde burada toplam 21.260.000 kişinin yaşadığı bilinmektedir. Bu sayının 260.000'i Çinli, Avrupalı, Melez Hristiyan, Arap ve sair etnik kökene sahip yabancılar olup geriye kalan yaklaşık 21.000.000 ahalisi İslam dininin şafii mezhebine mensupturlar. Cava Adası'nda diğer adalarda olduğu gibi tropik ağaç ve meyveler bulunurken en çok yetişen tarım ürünleri pirinç, kahve, tütün ve şekerdir.

Avusturalya'dan sonra dünyanın en büyük adası olarak tanımlanan Borneo, Hollanda müstemlekelerinin üçüncü adasıdır. Borneo Adası tamamen Hollanda hakimiyetinde olmayıp kuzeyinde bulunan Malayo Saltanatı yanında İngiliz ve İspanyollara bağlı iki kısım haricindeki güney bölgesi Hollanda'ya aittir. 5-10.000 civarında Çinli ve bir o kadar Arap ve Avrupalı'nın bulunduğu bu bölgede 2.000.000 dolaylarında yerli ahali yaşamaktadır. Söz konusu yerli ahalinin en büyük kesimini burada da Malayolar oluşturmaktadır. Bunun dışında kendi dilleri olan farklı etnik kökenlerden gruplarda bulunmakta olup bazıları doğrudan bazıları ise dolaylı olarak Hollanda'ya bağlıdırlar. Bu gruplar içerisinde en ilginç ise dini ayinlerde ve bazı suçların cezalandırılmasında insan eti yiyen vahşi bir kabile olan Dayak kabilesidir. Borneo Adası'nda diğer adalarda olduğu üzere tropik ürünler yetiştirilmekte olup önemli yer altı kaynakları arasında altın ve elmas madenleri bulunmaktadır.

Hollanda'nın bölgedeki bir diğer hakimiyeti ise Celebes (Seleb) adalar topluluğu üzerindedir. Sahil kesimleri Hollanda'ya tabi olan bu adaların iç bölgelerinde bağımsız idareler de mevcuttur. Söz konusu adaların tamamında toplam 1.000.000'a yakın nüfus olup bunlar İslam Dini'ne mensupturlar. Çeşitli etnik kökenlere sahip olan Celebes Adaları sakinleri arasında en bilineni Bukisiler'dir. Bukisiler kendilerine has harflerle soldan sağa yazdıkları bir dile sahiptirler. Adaların en meşhur ürünü kahve iken özellikle sandal ağacının bolca bulunduğu bilinmektedir.

Arapların bölgeye gelmesinden önce orada birçok müstakil beyliğin bulunması sebebiyle, Araplarca Mülük Adaları olarak isimlendirilen bölge Hollanda'nın bir diğer sömürü sahasıdır. Diğer adalarda yetişen benzer ürünlerden başka özellikle karanfil, ceviz-i bevva (muskat) gibi baharatların bu adalarda bulunması nedeniyle bölgeye Baharat Adaları da denilmiştir. 5-10.000 civarında yabancı (Çinli, Avrupalı, Arap) nüfusu olan bu adalarda tamamı Müslüman olan 600.000 dolaylarında yerli ahali bulunmaktadır. Birkaç sultan tarafından idare edilse de tamamı Hollanda'ya tabidir.

Yukarıda anlatılan büyük adalar yanında birçok küçük ada daha bulunmakta olup bunların tamamı Hollanda'ya bağlıdır. Bu adalarda yaklaşık 200.000 asli ve birkaç bin yabancı ahali mevcut olup bunların tamamı

Müslümandır. Sadece Cava'nın doğusunda bulunan Bali Adası'nda 30.000 kadar bir nüfus olup bunların çoğunluğu çok eskiden beri Budizme inanmaktadırlar. Bu tarihte Hollanda'nın doğrudan hakim olamadığı ancak hak iddia ettiği bir diğer önemli ada ise Yeni Gine'dir. Hollanda, adanın batısında bulunan Papuazi (Papua) bölgesini hakimiyet altına almak istemektedir. Ancak ahalisinin vahşi ve az sayıda olması ile henüz Avrupalıların kullanımına girmemiş olması nedeniyle bu bölge önem kazanmış değildir. Ada Cennet Kuşu olarak bilinen zarif ve nadir kuş cinsinin birçok çeşidine de ev sahipliği yapmaktadır.

Ali Galib Bey'in hesabına göre Hollandalıların hüküm sürdüğü adaların tamamında 31.000.000'u aşkın bir nüfus bulunmaktadır. Bunun 40.000'i Avrupalı, 300.000'i Çinli, 15.000'i Arap ve 10.000'i Hintli olup geriye kalanlar farklı etnik kökenlere ve yirmi civarında farklı dile sahip yerli ahalidir. Sumatra, Borneo ve Yeni Gine adalarındaki vahşi kabilelere ait bir milyona yakın nüfus, Bali Adası'ndaki Budistler ile adalarda sakin olan yerli Hristiyanlar çıkarıldığında, Hollanda Doğu Hint Adalarında 30.000.000 Müslümanın yaşadığı anlaşılmış olur.

İslamiyet'in Bölgeye Gelişi

Hollanda müstemlekesi olan adaların genel durumunu izahtan sonra bu adalarda İslamiyet'in yayılmaya başlaması hakkında tarihi bilgiler veren Ali Galib Bey, Cava haricindeki diğer adalarda İslamiyet'in hangi tarihlerde yayılmaya başladığının kesin olmadığını belirtmiş ancak Cava Adası'nın İslamiyet ile tanışması hususunda detaylı bilgileri layihaya eklemiştir. Buna göre:

Hicret'in altıncı ve yedinci asırlarında, Arap Yarımadası'nın doğusunda bulunan kabilelere mensup tüccarlar ticaret maksadıyla Sumatra'nın kuzeyi (Açe) ve Malaka yarımadasına gelmeye ve daha sonra zamanla tüm Hint adalarına yayılmaya başlamışlardı. Özellikle Bağdat'tan yola çıkan "*Benî Kureş Mahzem bin Hâbü'l-Mahzem*" isimli bir Arap miladi 1388 yılında Cava Adası'nın Şeribon (Cheribon) şehrine ayak basmış ve akabinde sair Araplar adaya gelmeye devam etmişti. Eski zamanlardan beri Hint dinlerinden Brahmanizme inanan Cavalılar Budistlerin istilasından sonra Budizmi kabul etmişti. Arapların bölgeye geldiği tarihlerde adanın en güçlü hakimi Mataram İmparatorluğu olsa da sair şehirlerde küçük hükümetlerde mevcuttu. Şeribon'a gelen Araplar burada İslamiyeti yaymaya başladıktan sonra Şeribon'daki hükümet İslamiyeti resmen kabul etmiş ve daha sonra bölgenin en güçlü otoritesi olan Mataram İmparatorluğu'nda tamamen İslamiyete geçmişti. Bu şekilde miladi 15. asrın sonlarına doğru tüm Cavalılar Müslüman olmuştu.

Avrupalıların Bölgeyi İstilas

Avrupalıların Hint adalarına gelerek buraları ele geçirmeye başladığı tarihlerin Arapların bölgede İslamiyet'i yaydıkları dönemlere tesadüf ettiğini belirten Galib Bey, Avrupalı devletlerin bölgeyi istimlaklarına dair tarihi bilgileri layihasına eklemiştir. Layiha'da yer alan bilgilere göre:

Denizlerde üstünlüğü bulunan Portekizliler birçok fedakarlıkla Ümit Burnu'nu keşiften sonra Hint yolunu bulup 1498'de Hindistan'a ve 1511'de de Malaka Yarımadası'na gelmişlerdi. Portekizli tüccarların Avrupa'dan getirdikleri malları buradaki ürünler ve baharatlarla takas ederek pek çok kazanç elde etmesi, İngiliz ve

İspanyolların da hırslarını artırmış ve onların da Hint bölgesiyle ticaret yapmasını teşvik etmişti. Bu zamana kadar Hint yolunu bulamayan Hollandalılar, gerekli teçizata sahip dört gemi hazırlatarak kendi gayretleri ile Hint yolunu yeniden bulmuşlar ve 1596'da ilk defa Cava Adası'nın Bantam şehri önlerine gelmişlerdi. Bölgede yarattıkları rekabet diğer adalara ait ticaretin de kendilerine geçmesine sebep olduğundan kısa süre sonra Portekizliler ile karşı karşıya gelen Hollandalılar, İspanyalılar ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Zaman zaman silahlı çatışmaya dönüşen bu mücadeleler sonucunda Hollandalılar her iki ülkeye karşı üstün gelmiş ve Portekizlilere ait müstemlekeler ile Filipinler haricindeki tüm İspanya müstemlekelerine sahip olmuştu.

Ali Galib Bey'in verdiği bilgilere göre Hollandalıların bu büyük coğrafyayı ve buralarda sakin milyonlarca insanı hakimiyet altına alması adım adım gerçekleşmişti. İlk zamanlar beş on gemiyle bölgeye gelen Hollandalılar ilk etapta Cava'nın Bantam şehri hakimine hediyeler takdim ederek onun gönlünü kazanmışlar ve alışveriş izni elde etmişlerdi. Devam eden seferlerinde bu kez Avrupa'dan getirdikleri ve zaman içinde satacakları malların saklanması için depolar inşa etmek istemişler ve bunun için yeterli arazileri satın almaya başlamışlardı. Ticari ilişkilerinin artması sonucunda bu depoların gerek bölge halklarından gerekse sair Avrupalı gemilerden korunması için can ve mal güvenliklerini bahane ederek buraları silah ve teçizatla donatmaya başlayan Hollandalılar bu işlemi sair şehirlerde de devam ettirerek depolarını zaman içinde birer kaleye dönüştürmüşlerdi. Bölge hakimleri ile anlaşmalar yapmayı ve birçoğunu kendi saflarına katmayı da ihmal etmeyen Hollandalılar, anlaşmazlık yaşayan yerel güçler arasında taraf tutarak, onları birbirlerine karşı kışkırtarak ve birçok hileye başvurarak bölgesel güçlerin zamanla yok olmasını ve onların yokluğundan doğan otorite boşluğunu doldurmayı başarmıştı. Bu suretle Cava Adası'ndaki birçok sultanlığa son veren Hollandalılar bazılarını ise kendi kontrolleri altında tutarak tahtta oturmalarına izin verdiler. Ali Galib Bey'e göre Hollandalıların işini kolaylaştıran en önemli faktör Cavalıların birlik olamamaları ve yumuşak huylu tabiata sahip olmalarıydı. Ancak bunlardan farklı olarak, komşu ada Sumatra'nın kuzeyinde bulunan çalışkan ve dayanıklı Açeliler bu tarihte hala Hollandalılara karşı mücadele etmeye devam etmekle on beş yıldan beri onlara 220.000.000 rupi maddi ve 70.000 kadar insani kayba sebep olmuşlardı.

Bölgede Hollanda İdaresi

Ali Galib Bey'in layihasında yer verdiği tüm bu adalar İngilizlerin de izni ile Hollanda'ya bağlı Hint Adaları Vilayeti'ne bağlı olup, Hollanda Kralı tarafından tayin edilen ve Batavya'da ikamet eden vali tarafından yönetilmekteydi. Vilayetin, merkezi yine Batavya olan ve bir ferik tarafından kumanda edilen 30.000 kişilik bir ordusu mevcuttu. Söz konusu ordunun zabıtları tamamen eğitilmiş Hollandalılardan oluşurken, erlerin yarısı Avrupa'dan toplanan ve altı yıllığına görevlendirilen serseriler ve diğer yarısı da yerli ahaliden oluşturulmuştu. Büyüklü küçüklü kırk kadar gemi bulunan bir donanmaya da sahip olan vilayet ordusu büyük güçlere karşı gelemeyecek olan bu donanma ile sadece sahillerdeki güvenliği temin ederken Hollanda'ya ait esas zırhlı gemiler nöbet usulüyle tek tek belirli süreler bölge denizlerinde dolaşmaktaydı.

Güçlü bir mali yapıya sahip olan Hint Adaları Vilayeti'nin layihaya göre yıllık ortalama 145.000.000 rupi (14.500.000 lira) geliri vardı. 1873 yılında başlayan ve devam eden Açe seferi sebebiyle masrafları gelirlerini aşmaya başlayan vilayet bütçesi on yıldır açık vermektedir. Daha önce Hint Ticaret Şirketi adıyla ticari bir kuruluş olan daha sonra ise vilayete dönüşen bu idare adeta bir tacir görünümündeydi. Özellikle tropik ağaç ve bitkilerin yetiştirilmesi ve Avrupa'ya satılması ile elde edilen gelirlerin en önemli kalemini kahve yetiştiriciliği oluşturmaktaydı. Nitekim hükümet de kendi adına milyonlarca kahve ağacını Cava Adası'na ekmiş ve ödeyecekleri vergilere karşılık yerli ahaliyi kahve tarlalarında ücretsiz çalıştırıp hiçbir masraf sarf etmeden ürün yetiştirmekteydi. Yetiştirilen bu kahvelerin satışından elde edilen kazanç vilayet gelirlerinin üçte birini oluşturmaktaydı. Cava'ya yerleşen Hollandalılar da şahsi kazançları için kahve, kına, tütün, çay gibi ürünler yetiştirmekte ve bunları şeker kamışından elde ettikleri şekerle birlikte Avrupa'ya ihraç ederek büyük kazançlar sağlamaktaydı. Bu nedenle, söz konusu müstemlekeler Ali Galib Bey tarafından adeta Hollanda devlet ve milletini ihya etmek için çalışan birer çiftlik olarak tanımlanmıştır.

Bölgeden birçok kazanç elde eden Hollandalılar yanında adanın esas sahibi olan yerli halk ise mükellef oldukları vergileri ödemek için Hollandalıların tarlalarında çalışmakta, kendi ihtiyaçları için ise pirinç başta olmak üzere az miktarda ürünler yetiştirebilmekteydiler. Oldukça fakir olduğu görülen yerli ahalinin içinde çok az sayıda zenginler ve hükümet memurluğu yapan kimseler de mevcuttu.

Ali Galib Bey'in tarifine göre yumuşak huylu olup eğlenceye de düşkün olan Cavalıların çoğunluğu dindar ve beş vakit namaz kılan kimselerdi. Kadınları çok eskiden beri tesettüre girmiş bulunan Cavalıların, seyahat imkanlarının gelişmesi sayesinde, yılda yaklaşık 8.000 kadarı Hac vazifesini yapmak üzere Hicaz'a gidip gelmekteydi. Dindar ve muhafazakar Müslümanlar olan Cavalıların bu hali Hollanda'yı endişelendirerek toplu bir isyanın yaşanması korkusuyla özellikle Araplar ve İslam ulemasından kimselerle irtibatlarını önlemek üzere, din alimlerinin adaya girişleri engellenmekteydi. Galib Bey'e göre bu durum Cava Müslümanlarının cahil kalmalarına sebep olmuştu.

Ali Galib Bey'in Cava'ya Gelişi ve Faaliyetleri

Layihanın son bölümünde Batavya'ya gelişi ve bölge Müslümanları ile kurduğu yakın ilişkilerden bahseden Galib Bey, özellikle Cuma hutbelerinde Halife isimlerinin zikredilmemesi meselesi hakkında bilgiler vermiştir. Dindar Müslümanlar olduklarını detaylı bir şekilde izah ettiği Cavalıların ve bölgedeki diğer Müslümanların camilerinde kendisinin Batavya'ya gidişine kadar Cuma hutbelerinde Halife isminin zikredilmediğini belirten Galib Bey bunun sebebinin Hollandalıların çekinceleri karşısında takındıkları tutumlarla açıklamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti tarafından bölgede görevlendirilen ilk şehbender olarak Batavya'ya gittiği hicri 1300 yılının Şaban ayında katıldığı ilk Cuma namazında bu durumun değiştiğini belirtmiştir. 12 Haziran 1883 Salı günü Batavya'ya ulaştığını yukarıda tespit ettiğimiz Galib Bey'in katıldığı ilk Cuma namazı 15 Haziran 1883 tarihine tesadüf etmektedir. Batavya'da bulunan Arap Camii'nde o gün ilk kez hutbede Halife Abdülhamid Han'ın isminin okunduğunu belirten Galib Bey, hadisenin müslümanlarca sevinçle karşılandığını anlatmıştır. Bu emsalden hareketle ilerleyen

Cumalarda Batavya'daki diğer cami hatiplerinin de halifenin ismini hutbelerde zikretmeye başladığını belirten Galib Bey, bu durumun Müslümanlar arasında hızla yayıldığını ve Halife'nin himayesine girmek üzere pek çok Batavyalının şehbenderhaneye gelerek Osmanlı tabiyetine alınmak için taleplerde bulduklarını anlatmıştır. Galib Bey, bu durum karşısında ahalinin gönüllerini kırmadan devletlerarası hukuk kurallarını hatırlatarak taleplerini uygun bir dille geri çevirmiş ve Osmanlı sınırları dahilinde bir yerde örneğin Mekke'de beş yıl daimi ikametleri halinde Osmanlı tabiyetine hak kazanacaklarını kendilerine anlatmıştır.

Cava Adası haricindeki camilerde de Cuma hutbelerinde halife isminin zikredilmesi ve şehbenderlikle Müslümanların temasları hakkında bilgiler bulunan layihada, Açe savaşlarında Hollanda tarafından ele geçirilen ve ahalisi Hollanda'ya bağlılık bildirmek mecburiyetinde kalan Kuta Raca şehrine yapılan ziyaret de konu edilmiştir. Hollanda Valisi ile birlikte Kuta Raca'ya (Açe İslam Devleti'nin başkenti olan Kuta Raca (hükümdarın kalesi) Sumatra Adası'nın kuzeybatı ucunda bulunan bugünkü Benderaçe şehridir (Kurtulmuş, 1998: 329-330)) gittiğini belirten Ali Galib Bey, orada ahalinin gönlünü kazanmak maksadı ile Hollandalılarca inşa ettirilen camide Cuma namazına katıldığını anlatmıştır. Bu esnada ilk kez halifenin isminin hutbede zikredildiğini belirten Galib Bey, Hollandalılara karşı zorlu mücadeleler veren Açelilerin camiyi doldurarak hutbeye gözyaşları içinde amin sedalarıyla eşlik ettiklerini belirtmiştir.

SONUÇ

Hollanda'nın karşı çıkışı ve yarattığı engellere rağmen, 1857 tarihli antlaşmaya uygun olarak, 1883 yılında Batavya'da bir Osmanlı şehbenderliği açılmıştır. Maddi imkansızlıklara rağmen bölge Müslümanlarını himaye etme gayesi bulunan Sultan II. Abdülhamid'in emriyle, Ali Galib Bey 12 Haziran 1883 günü Batavya'ya ulaşmış ve baş şehbender olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmeye başlamıştır. Başta Cava olmak üzere Sumatra, Borneo, Celebes ve Müluk Adalarında sakin yaklaşık 30 milyon Müslüman için tarihi bir dönüm noktası olan bu hadise, Sultan II. Abdülhamid'in Güney Asya ve özellikle Hint Okyanusu'ndaki nüfuzunu yaymasında kolaylaştırıcı bir etki sağlamış, Ali Galib Bey ve sair şehbenderler tarafından Yıldız Sarayı'na yollanan layihalar ve içeriğinde yer alan ayrıntılı bilgiler de Pan-İslamist siyasetin şekillenmesine büyük katkı koymuştur.

1884 yılı başında kaleme aldığı layiha ile bölgenin coğrafik, demografik, ekonomik ve idari yapısına ilişkin detaylı bilgileri merkeze sunan Ali Galib Bey sayesinde bölgede bulunan Müslümanların Osmanlı Sultanı ve Halifeye karşı duydukları sevgi ve kurdukları gönül bağlarını da okuyabilme fırsatı buluyoruz. 15 Haziran 1883'de Batavya'da, akabinde sair camiler ve bilhassa Kuta Raca'da Cuma hutbelerinde Halife Abdülhamid Han'ın isminin ilk kez zikredilmesi bölge Müslümanlarının çaresizliği karşısında bir umut olmuştur. Hollanda devleti ve milletinin ihya olması için adeta bir çiftlik gibi işletilen bu coğrafyanın esas sahipleri maruz kaldıkları tahakküm karşısında müracaat edebilecekleri hiçbir makama sahip olmadıklarından içine düştükleri çaresizliğin kurtuluşunu Osmanlı Devleti'nde aramaya başlamışlardır. Batavya'dan sonra bölgede açılan diğer şehbenderliklerin de yardımı ile Osmanlı Devleti ve bahse konu bölge halkları arasındaki irtibat giderek artmış ve güçlenmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi (BEO.): 780/58488; 780/58489.

Hariciye Nezareti İdare Evrakı (HR.İD.): 617/1.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı (HR.SFR.3.): 324/105; 324/7; 324/17.

İrade Dahiliye Evrakı (İ.DH.): 993/78405.

İrade Hariciye Evrakı (İ.HR.): 133/6818; 289/18146; 303/19233; 291/18283; 291/18300; 322/20830; 295/18613.

İrade Meclis-i Mahsus Evrakı (İ.MMS.): 9/368.

Sadaret Divan Kalemî Name-i Hümayun Kısmı Evrakı (A.DVN.NMH.): 8/20; 40/13; 40/13-1.

Şura-yı Devlet Tasnifi (ŞD.): 2512/26.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.): 8/6.

Yıldız Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 174/28.

Yıldız Perakente Hariciye Nezareti Evrakı (Y.PRK.HR.): 14/15.

Diğer Kaynaklar

Balcı, S. (2013). *Babiâli Tercüme Odası*. İstanbul: Libra Yayınları.

Çakılcı, D. (2015). "Hindistan'da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği.", *Türkiyat Mecmuası*, 25/Güz: 81-106.

Deringil, S. (1991). "Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdulhamid II (1876-1909).", *International Journal of Middle East Studies*, 23/3: 345-359.

Deringil, S. (2000). *The Ottomans, The Turks, and World Power Politics*. İstanbul: Isis Press.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi I-IV. (2003). Haz. A. N. Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları.

Eraslan, C. (1992). *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Fauzi, N. - v.d. (2011). "The Religious-Intellectual Network: The Arrival of Islam in the Archipelago.", *Ottoman Connections to the Malay World*. (Edit.) Saim Kayadibi. Kuala Lumpur: The Other Press. 1-31.

Freitag, U. (2003). *Indian Ocean Migrants and State Formation in Hadhramaut*. Leiden-Boston: Brill.

Göksoy, İ. H. (1995). "Endonezya (Sömürge Dönemi).", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 11: 204-209.

Göksoy, İ. H. (2011). "Ottoman-Aceh Relations As Documented in Turkish Sources.", *Mapping The Acehnese Past*. (Edit.) R. M. Feener, P. Daly, A. Reid. Leiden: KITLV Press. 65-96.

Handbook of the Netherlands East Indies. (1930). Dutch East Indies: Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Kara, A. (2013). "Osmanlı Devleti-Filipin Ticari İlişkileri.", *Turkish Studies*, 8/5: 331-343.

Karpat, K. (2001). *The Politicization of Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis.

Kurtulmuş, N. (1998). "Açe.", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, I: 329-332.

- Laffan, M. F. (2003). *Islamic Natinhood and Colonial Indonesia: The Umma Below The Winds*. London: Routledge Curzon.
- Oğuz, M. (2007). *II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, A. (1997). *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*. Leiden: Brill.
- Özcan, A. (2005). "Osmanlı Devleti'nin Güney ve Güneydoğu Asya Devletlerine Yönelik Dış Politikası ve İlişkileri.", *Türk Dış Politikası, II. (Der.) Mustafa Bıyıklı*, İstanbul: Gökkuşbe. 53-74.
- Özcan, A. B. (2012). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları.", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8: 44-72.
- Pocket Guide To Netherlands: East Indies*.(1947)U.S. Army Service Forces, Washington D.C.
- Seben, H. T. (2014). *Singapurda'ki İlk Temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmed Ataullah Efendi*, T.C. Singapur Büyükelçiliği.
- Tural, E. (1999). "Osmanlı Posta Bürokrasisi (1908-1914).", *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46: 205-230.
- "Turkish Ambassador Out. Sultan Dismisses Galib Bey, Who Left Berlin for Lack of Salary." *The New York Times*. 11.11.1897.
- Yurdakul, İ. (2005). "XIX. Yüzyılda Osmanlı-Açe İlişkileri, Osmanlı Hilâfetinin Güney Asya'da Dinî-Siyasî Nüfuzû.", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 13/Güz: 19-48.

EKLER

Ek 1: Ali Galib Bey'e Ait Layihanın Transkripsiyonu.

FELEMENK DEVLETİ MÜSTEMLEKÂTINDAN CEZÂYİR-İ HİNDİYYE'YE DAİR

El-yevm Felemenk Devleti müstemlekât-ı şarkiyesi itlâk edilen mahaller küre-i arzın beşinci kıt'asından ma'dûd olan cezâyir-i bahr-i muhitden "Malezya" kısmı dâhilindeki başluca Sumatra, Cava, Burneio, Seleb, Mülûk Adalarıyla Gine-i Cedit'in "Papavazi" tesmiye edilen bir kısmından 'ibâret olub garbden şarka doğru doksana beş dereceden yüz otuz beş dereceye kadar ya'ni takriben kırk bir derece tûlu ve hatt-ı istivânın şimâlinde sekiz dereceden cenûbunda on iki dereceye kadar ya'ni yirmi derece 'arzi dâhilindeki mesâfeyi ve yüz on dört milyon yüzdoksan altı bin murabba' metro yâhûd yirmi beş bin sekiz yüz yetmiş iki mil murabba' coğrafi sath-ı ârzi şâmilirdir.

Cezâyir-i mezkûreden birincisi olan Sumatra Adasının tahmînen altı milyon âhâlîsi vardır. Âhâlî-i mezkûrenin başlucasu cezîrenin nisf-i cenûbunda sâkin olan "Mala" yâhûd yerlülerin ta'biriyle "Malayo" cinsidirki târih-i kadîmi bulunmadığı ecillden pek eski zamanda "Mongol" cinsine münâsebeti maznûn ve fakat Sumatra cezîresinin cenûbunda teşekkül etmiş büyük bir cins olduğu müteyakkındır. Malayolar Felemenk müstemlekât-ı şarkiyesinin her tarafında bulunduktan mâ'ada İngiltere müstemlekâtından "Malaka" şibh-i cezîresinde ve Siyam Krallığı'nda ve Çin İmparatorluğu'na tâbi "Formoz" adasında ve kezalik Afrika kurbundaki "Madagaskar" cezîre-i kebiresinde ve Ümid Burnu'nda dahi vardır. Bu cihetle lisânları ziyâde en ziyâde intişâr etmiş elsineden biri olub Felemenk müstemlekât-ı şarkiyesinin dahi lisân-ı 'umûmî ve ticârîsi makâmındadır. Lisân-ı mezkûrun en doğru ve fasihi Sumatra'nın cenûb tarafında söylenmekte olmasına nazârân oradan zuhûru erbâb-ı fenn 'indinde âğleb-i ihtimâlâtından olub "Sanskri" ta'biri olunan eski Hind ve 'Arab lisânlarıyla da mahlûtdur. Hatta esâmî-i eyyâm bile anlaşılır sûrette muharref 'Arabca olarak isti'mâl olunur. Malayo lisânı yerliler tarafından hurûfât-ı 'Arabiyye ve Avrupalılar tarafından hurûfât-ı efrençiyeye ile tahrîr olunur. Malayolar şâf'î'l-mezheb mütedeyyindirler.

Cezîrenin Malayolar tarafından meskûn olan cihet-i cenûbiyesi ile kâffe-i sevâhili doğrudan doğru Felemenklülerin zir-i hükm ve idâresinde ise de dâhilinde bir takım âkvâm-ı müstakile vardır ki oralara ila hüzâlât olan hiçbir Felemenklü ayak basamamıştır. Âkvâm-ı mezkûreden birinci ve başlucası cezîrenin şimâlinde sâkin Âçelüler olub on beş seneden berü Felemenklülerin ta'arruzât-ı müteveliyelerine mukâvemetle istiklâliyetlerini muhâfaza eylemekte iderler. Bir milyon tahmîn edilmekte olan kavm-i mezkûr kezalik şâf'î'l-mezheb ve gâyet cesûr olub kendü nâmalarına mensûb bir lisân tekellüm ve hurûfât-ı 'Arabiyye isti'mâl ederler. Âçelüler mukaddemâ Sumatra Adası ile "Malaka" şibh-i cezîresinin bir çok yerlerine hükûmfermâ bir saltanata mâlik iken Felemenklülerin ta'arruzâtıyla cümlesini gâib ederek el-yevm kendi memleketlerinin ancak tara-ı dâhilisini muhâfaza edebilmişlerdir. Sumatra dâhilindeki âkvâm-ı müstakileden biri de "Batak" nâmıyla ma'rûf vahşi bir millettir ki kendilerine mahsûs bir lisân ile mütekellim ve ayru bir dîn ile mütedeyyindirler. Cezîre-i mezkûrede ecnebî olarak otuz bin kadar Çinli ve on bin mikdârı Avrupalı ve iki üç bin 'Arab ve ol-mikdâr Hindli vardır.

Sumatra Adası'nda gâyet cesîm ormanlar ile eşcâr-ı nâfi'a ve makbûle ve mıntika-i hârreye mahsûs eşcâr-ı müsmire bulunduğu gibi başluca mahsûlatı piriñç ve karabüber ve kahve ve tütündür ve Âçe kıt'asında âltûn ma'deni vardır.

Cezâyir-i mezkûreden ikincisi ezher cihet ehemmiyetlüsü ve Felemenk milletinin bâ'is-i ihyâsı olan Cava Adasındaki şimâl-i garbîsi sâhilinde vâki' Batavya şehri Felemenk müstemlekât-ı şarkiyesinin merkez-i hükûmetidir. Cezîre-i mezkûrede başluca üç cins âhâlî bulunub birincisi Sumatra'daki Malayo cinsine mensûb ve sevâhilde sâkindir. İkinci ve üçüncü cinsi cezîrenin şarkında "Javana" yâhûd ta'biri-âherle "Cavi" ve garbında "Sundana" yâhûd "Sunda"lardirki kezalik târih-i kadîmleri mazbût olmadığı için Malayo cinsinden inşî'ab eylediklerini Avrupa coğrafiyonu beyân ve pek eski zamânda Çin cinsine mensûbiyetlerini kendüleri rivâyet ederler. Cava cezîresi doğrudan doğru Felemenklüler tarafından idâre edilmekte olub dâhilinde yüzer bin kadar nüfus üzerine müstakilen hakk-ı hükûmeti hâiz olan sülâle-i kadîmeden iki sultân ile iki emîr dahi mutasarrıf nâmıyla nezdlerinde mukîm birer Felemenklü me'mûrun taht-ı nüfûzunda kalmışlardır. Cava Adası ile emr-i idâre anın mülhakâtından ma'dûd olan "Madura" nâm cezîre-i sağîrede yirmi bir milyon iki yüz altmış bin nüfus bulunub bundan iki yüz bin kadar Çinli ve otuz bin kadar Avrupalı ve melez hristiyanlar ve on bin 'Arab ve birkaç bin ecânib-i sâire-i muhtelif tefrîk edilâğı hâlde yirmi bir milyondan ziyâde âhâlî-i âsliye kalur ki cümlesi şâf'î'l-mezheb islâmdır. Cava Adası'nda dahi mıntika-i harreye mahsûs eşcâr ve esmâr hâsıl olduğu gibi en büyük mahsûlatı piriñç ve kahve ve şeker ve tütündür.

Üçüncüsü Burneio Adası'dirki Avusturalya kıt'asından sonra küre-i arzın birinci derecede büyük cezâyirindedir. Cezîre-i mezkûrenin şimâlinde vâki' Malayo cinsinden bir saltanat-ı müstakile ve İngilzülere 'âid bir kıt'a ile şimâl-i şarkiyesinde İspanyaluların taht-ı himâyesinde bulunan bir kısmından mâ'adâsı Felemenk müstemlekâtından ma'dûddur. İşbu cezîrede ecnebî olarak beş on bin Çinli ve ol-mikdâr 'Arab ve Efrenç ve sâireden mâ'adâ ecnâs-ı muhtelifeye mensûb ve her biri ayrı lisân ile mütekellim ancak iki milyon âhâlî-i âsliye tahmîn edilmekte olub başlucası Malayo cinsidir. Âhâlî-i mezkûreden ba'zıları doğrudan doğru ve diğeri ba'zıları himâye sûretiyle Felemenklüye tâbi' olub içlerinde Malayo cinsinden bir iki sultân dahi vardır. Dâhil-i cezîrede sâkin "Dayak" nâm âkvâm-ı müstakile-i vahşiye icrâ-yı âyin-i dîn ve tertîb-i mücâzât-ı müttehemmiyet için insânâtı ekl ederler.

Burneio Adası'nda cezâyir-i sâiredeki mahsûlât ile kıymetli ağaçlar ve âltûn ve elmâs ma'denleri vardır.

Dördüncüsü Seleb cezâyir-i müctema'ası ki sevâhilinde bulunan âhâlinin ekserisi Felemenklüye tâbi' olmak ve dâhilindekiler müstakil bulunmak üzere tahmînen bir milyon nüfûsu vardır. Âhâlî-i mezkûre kâmilen Islâm olmak üzere bir iki cins mensûb olub başlucası "Bukisi" tâifesidirki lisânlarını soldan sağa doğru kendülerine mahsûs hurûfât ile tahrîr ederler. Kahve ile sandal ağacı ve eşcâr-ı sâire-i makbûle cezîre-i mezbûrenin başluca mahsûlâtındandır.

Beşincisi Mülûk cezâyir-i müctema'ası olub mahsûlât-ı sâiresinden başka karanfil ve cevz-i bevâ gibi bahârât âsil bu adalarda hâsıl olmak cihetiyle "Baharat Adaları" nâmı dahi verilmektedir. Cezâyir-i mezkûrede mahâl-i sâireden ziyâde tevâif-i mülûk bulunmak hasebiyle Avrupalulardan evvel vürûd eden 'Arablar "Mülûk Adaları" ismiyle tesmiye eylemişlerdir. Beş on bin kadar 'Arab ve Çinli ve Avrupalı ecânibden mâ'adâ âhâlî-i âsliyesi hemân kâmilen Islâm olmak üzere tahmînen altı yüz bin râddesinde olub bir iki sultânlarıyla beraber Felemenklüye tâbi'dirler.

Bâldâda 'arz olunan cezâyir-i kebire etrâfında yine Felemenklülere tâbî' bir tâkım küçük adalar dahâ vardırki mecmû'u bir iki yüz bin âhâlî-i âsliye ve birkaç bin dahi ecânibi şâmil ve âhâlî-i mezkûre kâmilen İslâmîdir. Ancak Cava'nın cânib-i şarkisinde vâkî' otuz bin kadar nüfûs bulunan "Bali" adasının ekser âhâlîsi mine'l-kadîm Buda'ul-mezhebdir.

Müstemlekât-ı mebhûseden mâ'adâ Felemenklüler "Gine-i Cedîd" adasının cânib-i garbisinde vâkî' "Papavazi" tesmiye olunan kît'anın kendülerine 'âid olduğu iddî'âsındadırki âhâlîsinin vahşî ve kalîl'ül-mikdâr olmasından ve ârâzîsinin dahi henüz Avrupalular ile zirâ'tat ve i'mâr edilmemiş bulunmasından nâşî şimdiki hâlde pek de hâiz-i ehemmiyet değildir. "Cennet kuşu" tesmiye edilen tuyûrât-ı zarîfe ve nâdirenen ecnâs-ı muhtelifesi kît'a-i mezkûrede hâsıl olmaktadır.

Bervech-i ma'rûz Felemenklülerin mecmû'-ı müstemlekât-ı şarkiyesi tahmînen otuz bir milyonu mütecâviz nüfûsu şâmil olub kırk bin râddesinde Avrupalu ve üç yüz bin Çinlî ve on beş bin 'Arab ve on bin Hindlî ecânibden mâ'adâsı ecnâs-ı muhtelif-e mahalliyeye mensûb ve yirmi kadar lisân ile mütekellim âhâlî-i âsliyedir. Bundan Sumatra ve Burneio ve Gine-i Cedîd adalarındaki bir milyon kadar âhâlî-i vahşîye ile Bali Adası'ndaki Budiler ve kezalik cezâyir-i sâirenin cümlesinde sâkin mecmû'u elli bin kadar melez yerlî âhâlî-i hristiyanîye tenzîl olundukda Felemenk müstemlekât-ı şarkiyesinde sâffî otuz milyon kadar âhâlî-i İslâmîye bulunmuş olur.

Cava cezîresi müstesnâ olarak havâlî-i mezkûreye İslâmîyetin târîh-i dühûl ve intişârına dâir bir kayd-ı sahîha destres olunamayub şu kadarki cezîretü'l-'Arabın cihet-i şarkiyesinde vâkî' kabâlden ba'zı kimsenin hicret-i Nebeviye'nin altıncı ve yedinci 'asrılarında ticâret maksadıyla Sumatra'nın şîmâl tarafı ile "Malaka" şîbh-i cezîresine bil-vürûd andan sonra cezâyir-i Hindîye'ye intişâr eylemişlerdirki işte o esnâda Bağdâd tarafından "Benî Kureş Mahzem bin Hâbü'l-Mahzem" nâmında bir 'Arab hicretin 791 ve milâdın 1388 senesinde Cava Adası'nda "Şeribon" şehrine birinci def'a olarak ayak basmışdır. Cavalular ezmine-i mütekaddimedede edyân-i Hindîye'den "Brahman" mezhebinde iken müahharân Budilerin istîlâsı üzerine bu dîni kabul eylemiş olmalarına mebnî İslâmîyetin dühûlüne kadar dîn-i mezkûr ile mütedeyyin idiler. O vakitler Cava'nın cihât-ı muhtelifesinde cezâyir ve memâlik-i sâire-i Hindîye misüllü müte'addid tevâif-i mülûk hükûmfermâ olmağla bunlardan vusta-i cezîrede vâkî' "Mataram" İmparatorluğu en cesîm ve hükûmât-ı sâire üzerine nüfûzu carî kuvvetü'ş-şekîme bir hükûmet olduğu esnâda bervech-i ma'rûz 'Arablar Cava'da diğere bir hükûmet-i sağîreye mensûb ânîfû'l-beyân Şeribon şehrine vürûda başlamışlardır. Dîn-i mübîn-i Muhammedîyi dünyânın hemân her tarafına ta'mîm ve İslâf eden eslâf-ı 'Arab şehri-i mezkûrda dahi 'lâ-yı kelimetu'l-İlah bezl-i nakdîne-i himmetle ibtidâ-yı emirde hükûmet-i sağîre-i mezkûre ve ba'dehu Mataram İmparatorluğu ve nihâyet bir 'asır zarfında ya'ni on beşinci 'asr-ı milâdî evâhîrine doğru kâmilen Cava âhâlîsi şeref-i İslâmîyetle müşerref olmuşlardır.

Ber-minvâl-i ma'rûz 'Arabların cezâyir ve memâlik-i Hindîye'ye vürûduyla İslâmîyetin intişâr ve ta'mime başladığı bir zamânda Avrupalulardan fenn-i bahrîde mahâret-i kâmillesi bulunan Portekizlüler bir çok fedâkârlıklar ihtiyârıyla Ümid Burnu tarikinden Hind yolunu bulub 1498 sene-i milâdîyesinde Hindistân kît'asına ve 1511 senesinde "Malaka" şîbh-i cezîresiyle mülûk adalarına gelerek Avrupa emtî'asıyla bil-mübâdele oralardan aldıkları mahsûlât ve bahârât-i Hindîye ile memleketlerine ba'de'l-'avde hâsıl eyledikleri temettu'ât-ı 'azîme İngiliz ve İspanyolların dahi hîrs ve tama'ıhlarını celb eylemekle müahharân milleteyn-i mezkûreteynde Hind seferine başlamışlardır. O vakte değîn Hind tarîkini bulamayan Felemenklüler umûr-i bahriyedeki mahâretlerine iğtirâren ve milel-i merkûmeye rağmen dört sefine donadub yeniden tarîk-i mezkûr bularak 1596 sene-i milâdîyesinde ilk def'a olmak üzere Cava'da "Bantam" şehri önüne muvâsalat ve diğere misüllü emtî'a-i Hindîye ticâretine mübâderet eylemişlerdir. Bu vechile Felemenklülerin ikâ' eyledikleri rekâbet Cava ile cezâyir-i sâirenin ticâretini heman kendülerine hasr etmiş ve hatta o havâlîde yerlülerden bir hayli ârâzî dahi zabt ve istimlâk eylemiş olan Portekizlülerce mücib-i 'adâvet olmağla milleteyn-i mezkûreteyn yekdiğeriyle muhâsamaya girişmişlerdir. Felemenklüler bidâyet-i emirde Portekizlüler ve ba'dehu İspanyalular ile Hind denizlerinde müddet-i madîde muhârebeler idüb nihâyetü'l-emr her ikisine de gâlebe çalmağla cezâyir-i Hindîyedeki Portekiz ve "Filipin" adalarından mâ'adâ İspanya müstemlekâtını zabt ve ticâretini kendülerine hasr eylemişlerdir.

Bütün bu Avrupa âkvâmının ve ez ân cümle Felemenklülerin beş on parça gemileriyle mesâfe-i ba'dîdeden âksâ-yı şarka gelub o kadar memâlik-i vesî'ayı zabt ve milyonlarca âhâlîsini münkâd eylemeler şü sûrettedirki meselâ Felemenklüler en evvel geldikleri Cava'da Bantam şehri hâkimine bir tâkım hediyeler takdîmiyle oranın emtî'asını iştirâyâ müsâ'ade aldıkdan sonra ikinci ve üçüncü seferlerinde yine öylece hareketle Avrupa'dan getürdükleri mâlik ve sun'î ve iştirâ eyleyecekleri emtî'a-i mahalliyenin intizâr eyledikleri sefinelerinin vürûduna değîn peyderpey iştirâ ve idhâr için iktizâ eden depoların inşâsına kâffî derece ârâzî istimlâk ederler birkaç seferden sonra ticâretleri kesb-i ehemmiyet eyleyince yâ hâricdeki Avrupalu düşmanlardan ve yâhûd dâhildeki âkvâm-ı sâirenin ta'arruzâtından mâl ve canlarını muhâfaza etmek iddî'âsıyla deboylarını edevât-ı harbiye ile bi't-techlîz birer kal'a sûretine ifrâğ eylerler bu vechile bulundukları mahalde kesb-i kuvvet eyledikden ve ora ticâretinin kendülerine hasrî için yerlülerle bir de mu'âhede 'akd etdikden sonra çünkü bâldâda 'arz kılınmış vechile memâlik-i mezkûredeki âhâlî bir çok hükkâm ve selâtine tâbî' âkvâm-ı muhtelifeden 'ibâret olub âkvâm-ı mezkûre yekdiğeriyle münâkâşâ ve mudârebeden hâlî bulunmamağla Felemenklüler bu gibi bir vak'a zuhûrunu ganîmet bilerek müttefikleriyle birlikte harekete sarf-ı muhassıl-ı ihtimâm ve vakt ve fırsat buldukçada istî'mâl-i hiyel ve desâyis ile anları yekdiğeriye düşürüb bir tarafı iltizâm birle muhârebât-ı vâkî'a ve müvaffakiyât-ı hâsılanın semerâtına iştirâk ve tedricen tevsî'-i nüfûz ve iktidâr eylerler. İşte Felemenklüler bahren Avrupalu düşmanlarına galebe çaldıkdan sonra yerlüler dahi bir tâkım haddâ'a ve desîseler ve kanlı muhârebeler ile taht-ı inkıyâd ve itâ'atine olarak bu yolda memleketlerini gasb ve istimlâk eylemişlerdir. 'Akîbetü'l-emr Cava cezîresinde bulunan selâtin-i sağîre Felemenklüler tarafından tedricen mahv edilüb yalnız nisf 'asır evveline gelinceye değîn büyük bir saltanat kalmışdırki o da Felemenklülerle ettiğî muhârebâta tâb-âver mukâvemet olamayarak bu günki gün anın yerine Felemenk hükûmeti ma'rîfetiyle sülâle-i kadîmeden iki sultân ve iki âmir kâim bulunmuşdur.

Zirde mikdârî 'arz kılınacağı vechile Felemenklülerin nisbetsiz derecede kalîl olan kuvve-i 'askeriyelerine el-yevm yirmi bir milyonu mütecâviz nüfûsu bulunan Cavaluların gerden-dâde-i itâ'at ve inkıyâd oluşu kendülerinin 'adem-i ittîfâk ve ittîhâdlarına ve hilmiyyet-i tabiyâ'tlarına haml olunabilir zirâ Sumatra'nın şîmâlinde sâkin olub ancak bir milyon kadar nüfûsdan i'bâret olan hubûr ve gayûr Açelüler Felemenklüler 'aleyhine yekdiğeriyle ittîfâk ve bidâyet-i harbden ya'ni on beş seneden berü 'arz-ı seniyye-i mukavemetle şimdîye değîn anlara iki yüz yirmi milyon rupiye ya'ni on dokuz milyondan ziyâde lira sarf ve yetmiş bin kadar 'asker telef ettirdikleri hâlde Felemenklüler yine kendülerini taht-ı inkıyâda alamamışlardır.

Bâldâda 'arz ve tasrîh kılınan cezâyir-i Hindîye'nin cümlesi İngiltere Devleti'nin dahi tasdîkiyle bugünkü gün Felemenk Devleti'nin müstemlekâtından olub emr-i idâresi Felemenk Kralı tarafından mensûb ve Batavya'da mukîm bir vâliye muhavildir. Merkezi kezalik Batavya olmak ve bir ferîkin zir-i kumandasında bulunmak üzere Cezâyir-i Hindîye Vilâyeti'ne mahsûs bir ordu bulunub mikdârı ma'-zâbitân

otuz bindir. Ordu-yu mezkûr efrâdının nisfı Avrupa'da milel-i muhtelif serserilerinden altı sene müddetle tutulmuş ve nisf-i diğeri dahi yerlülere kezalik o yolda alınmış neferâtdan 'ibâret olub fakat zâbitânının cümlesi Avrupa'da tahsil etmiş Felemenklülerdendir. Vilâyet-i mezkûrenin büyük küçük kırk kadar sefn-i harbiyeden 'ibâret bir donanması dahi olub sefn-i mezkûre ancak sevâhil-i Hindiy'e de yerlüler 'aleyhinde işe yarayabilecek ehemmiyetsiz şeylerdir. Fakat âsıl Felemenke mahsûs sefâin-i cedîde-i harbiyeden birkaç 'adedi "mu'âvene" nâmıyla ve münâvebe sûretile bir ikişer sene cezâyir-i Hindiy'e gelüb seyr ü sefer ederler.

Vilâyet-i mezkûre vâridâtı hadd-i mutavassıt üzere senevi yüz kırk beş milyon rupiye ya'ni on dört milyon beş yüz bin lira olub sâlfü'z-zıkr Açe seferi mülâbesesiyle masârifâtı on seneden berü vâridâtını senevi birkaç yüz bin lira tecâvüzle bûdcesi açılmışdır. Cezâyir-i Hindiy Vilâyeti evvel emirde ticâret-i Hindiy şirketinden teşekkül etmiş bir hükûmet olmağla el-hâletü-hazih bir tâcir sıfatını dahi hâzirdir. Meselâ cezâyir-i mezkûrenin ârzı gâyet mûnbit olmak hasebiyle âkâlim-i hârreye mahsûs eşcâr ve nebâtâtın az çok hemân kâffesi ve ez-cümle Cava'da her şeyden ziyâde kahve hâsıl olduğuna mebni hükûmet-i mezbûre kendü nâmına olarak milyonlarca kahve ağacı garsıyla o civârda bulunan âhâliyi verecekleri vergüye mukâbil evkât-ı mu'ayene ile kahve tarlâlarında meccânen çalışdırub bilâ-masraf mahsûlünü âhz ve kendü hesabına olarak fûrûht eylemekdedirki yâlnız işbu kahve hâsılatı Cezâyir-i Hindiy Vilâyeti vâridâtının hemân bir sülüsünü teşkil eder. Bu kabilden olarak cezâyir-i mezkûredeki Felemenklü efrâd dahi kezalik kahve ve tütün ve çay ve kına kına ve sâire gibi mahsûlât yetiştirerek ve şeker kamışından şeker 'imâl ederek Avrupaya bil-ihrâc 'azim istifâdeler etmekte olduklarına mebnî müstemlekât-ı mezkûre Felemenk devlet ve milletin sebep-i ihyâsı bir çiftliği hükûmindedir.

Cezâyir-i mezkûre âhâlisi ise hükûmete karşı mükellef oldukları vergüye mukâbil çalışub Avrupaluların istifâdelerine iştirâk edemediklerinden kendi ta'ayyüşleri için zer' eyledikleri başluca pirinç mahsûlü ile mahsûlât-ı sâire-i cüz'iyeye mâlik olabilişleri bu cihetle kendüleri ekseriyet üzere fakir olub âğniyâs-ı nâdir ve orda hükûmet me'mûriyetinde müstahdem ümerâ-yı mahalliyeden 'ibâretidir. Âhâli-i mezkûreden ez-cümle Cavalular halîm ve sefâhete meyyâl ve bununla beraber mütedeyyin ve ekseriyet üzere musallidirdir. Buralarda İslâmiyet kesb-i kuvvet eylemezden evvel bir taraftan dahi Avrupaluların dâhil ve menâfi'-i zâtiyelerine muğâyir ba'zı husûsâtın icrâsına mâni' olmalarına mebnî âhkâm-ı şer'iyeden olan setr-i nisvân kaziyesi şimdiki değin kalmışdır. Vesâit-i nakliyenin tekessür eylediği sinîn-i âhîreden berü cezâyir-i Hindiy'den hizmetvusta olarak senevi sekiz bin kadar haccâc-ı müslimîn cânib-i hicâz-ı mağfîret tırâza 'azîmet eylemekdedir. Felemenk hükûmeti âhâli-i cezâyirin kendü 'aleyhine kıyâmını mûcib olabilecek her dürlü vesâilin izâlesine ve ecânib tarafından dahi ifsâd edilmemesine fevkal'âde dikkat ve 'itînâ ile âhâli-i mezkûreyi hem-mezheb bulundukları ecilden daha suhûletle 'isyâna teşvik edebilecek evlâd-ı 'Arabı ve husûsiyle 'ulemâ-yı İslâmiyeyi dâhil-i cezâyire kabûl eylemediğinden maksad ve ârzûsu vechile âhâli-i cezâyir hâl-i cehâletdedir.

Cezâyir-i Hindiy'de milyonlarca nüfûs-ı İslâmiye bulunmak münâsebetiyle salavat-ı cum'ada imâmü'l-müslimîn ve 'unvân-ı tırâz-ı hâdimü'l-haremeynü's-şerîfeyn olan zâât-ı hilâfet-semân-ı hazret-i cihânânînin nâm-ı hümayûnları ziverü'l-sene-i hutebâ olmak vecâib-i şer'iyeden iken bu emr-i mağrûz şimdiki değin Felemenklülerden ihtirâz-ı câri olduğu hâlde cânib-i saltanat-ı seniyyeden görülen lüzûm üzerine birinci def'a olarak Batavya serşebenderliğine bi't-ta'yîn mahal-i mâmûriyet-i çâkerâneme muvâsalatına masâraf olan bin üç yüz senesi şa'bânü'l-mu'azzamında şehri-i mezkûrda edâ eylediğim ilk cum'a namâzında velî-nî'met-i bi-minnetimiz pâdişâh-ı dîn-i perver ve şehinşâh-ı m'adalet kester efendimiz hazretlerinin nâm-ı cellî'l-unvân-ı hilâfetpenâhileri 'Arab câmi'i minberinde kemâli iştiyâk ve tahassürle yâd ve orada bulunan müslimîn secde-i şükrâniyete kapanarak masdûr ve dîşâr olmuştur. Ertesi cum'alarda Batavya'nın cevâmî'-i sâiresi hutebâsı dahi bu eser-i cellî bil-iktifâ âmîrü'l-mûminin ve halife-i rû-yu zemîn olan merdûmek-i dü-çeşm-i iftiharımız pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin nâm-ı şevket ittisâm-ı hümayûnlarını istimâ' eden Batavya âhâlisinden ba'zıları birkaç gün sonra peyderpey şehbenderhâneye mürâccâ'atla her hâlde metbû'-ı müftehim ve mu'azzam bildikleri halifetu'llah fi'ül-âlim efendimiz hazretlerinin zir-i cenâh-ı müstelzemü'l-felâh-ı hümayûnlarına kabûl olunmalarını bil-istihâm 'arz-ı tâbi'yet eylediler. Beyne'd-düvel câri olan kavâ'id iktizâsınca herkes hod be-hod tebdîl-i tâbi'yet edemeyeceğinden kavânin-i mer'îye-i saltanat-ı seniye mûcibince memâlik-i mahrûse-i şâhânenin bir cihetinde ve ez-cümle Mekke-i mükerrerede beş sene mütemâdiyen ikâmet eyledikleri hâlde eltâf ve 'inâyât-ı cellîsi bî-pâyân ve cümle 'âlim hakkında erzân ve şâyân olan zât-ı şevketsemân-ı hazret-i hilâfetpenâhînin zill-zalil-i tâcdârîlerine kabûl olunabilecekleri zemîninde taraf-ı çâkerânemden hüsn-i sûretle cevâb-ı tâ ve kendüleri tatyîb edilmişdir.

Ânifen 'arz ve beyân kılındığı vechile Felemenklüler Açelüleri taht-ı inkiyâda almak için on beş seneden berü anlarla muhârib ve husûl-ı maksad için her dürlü vesâile müteşebbis olub Batavya'ya bil-muvâsala birinci def'a vâlî ile vukû'bulan mülâkât-ı çâkerânem esnâsında müşâr-ileyh ile beraber Açeye 'azîmet olunmuşudu. Açelülerin mukaddemâ makar-ı saltanatı olub sâhilde bulunmak hasebiyle muhârebe esnasında Felemenklüler tarafından zabt ve tahrîb edilen "Kutaraca" şehrinde bil-âhère Açelüleri tatyîb ve celb için Felemenklülerin bir çok teklifle inşâ eylemiş oldukları câmi'-i şerîfe dahi bil-'azîme cum'a namâzını edâ eylediğim esnâda ba'de'l-muhârebe o şehirden kalub sûret-i zâhîrede Felemenklülere mutâvâ'at eyleyan Açelüler câmi'-i şerîf-i mezkûre dolarak esnâ-yı hutbede kezalik birinci kere olarak yâd edilen nâm-ı cellî-i hilâfet üzerine gözlerinden akıtdıkları seylâb-ı âşk-i meserret ve hasretle âmîn sadâlarını avuc-ı'lâyâ ilâ eylediler.

Felemenk müstemlekâtına cânib-i saltanat-ı seniyyeden şehbenderler ta'yîni hakkında hükûmet-i seniye ile Felemenk Devleti beyninde bundan otuz sene mukaddem bir mu'âhede 'akd edilmiş iken görülen lüzûm üzerine ancak geçen üç yüz sene-i hicriyesinde birinci def'a olarak Batavya'ya bir şehbender ta'yîn ve iğrâmı ve bu cihetle cezâyir-i Hindiy'deki milyonlarca âhâli-i İslâmiyenin rub'-ı meskûnunda sâkin ümmet-i Muhammediyenin merbût olduğu hilâfet-i kübrâya reşte-i 'ubûdiyet ve intisâblarının teyidi mücerred gıbtâ-i bahş-â'sâr-ı sâlife olan şu 'asr-ı meyâmin hasr-ı cenâb-ı cihânânî ve muvaffakiyât-ı cellî-i hazret-i şehriyârileri âsâr-ı meşkûresinden bulunmağla hemân cenâb-ı rab-ı mennan vücûd-ı bihbûd-ı hümayûnları bil-cümle millet-i İslâmiye'ye 'inâyeti-rahmân olan şevketlü kudretlü pâdişâhımız efendimiz hazretlerini ilâ âherü'd-devrân serîr-i erâ-yı şevket ü şân ve nice nice muvaffakiyât ile kâmurân eylesün âmîn.

Fî 21 Ramazân sene 1303 ve fî 12 Haziran sene 1302

'Abd-ı memlûkları

Bombay Serşebenderi

Ali Galib